

بررسی آموزش مفاهیم و مهارت‌های اجتماعی در کتاب‌های درسی به دانش آموزان

مسعود حیدریگی^۱، امیر رضا محمدی^۲

۱- کارشناسی آموزش علوم اجتماعی دانشگاه فرهنگیان، پردیس شهید رجایی کرمانشاه

۲- کارشناسی آموزش علوم اجتماعی دانشگاه فرهنگیان، پردیس شهید رجایی کرمانشاه

Masoud.heidarbeigi۷۸@gmail.com

چکیده

پژوهش حاضر با هدف بررسی آموزش مهارت‌های اجتماعی در کتاب‌های درسی به دانش آموزان انجام شد. مفهوم اجتماعی مفهوم پرماجری است که در عرصه گوناگون افکار و اندیشه‌ها، تاریخ، جغرافیا، حکمت، فلسفه، دین و دنیا، حقوق و سیاست، ذهن بشر را همواره به خود مشغول ساخته است. این مفهوم امروزه، به عنوان یک مجموعه مشخص و مشهور، در جلوه‌های نوعی و شخصی حقوق موضوعه، از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است و نظام حقوقی بطور آمرانه، نسبت به تضمین آن، برای همگان ایجاد حق و تکلیف می‌کند. در سند تحول بنیادین نظام آموزش و پرورش و همچنین برنامه درسی ملی به تولید محتوای چندرسانه‌ای متناسب با نیاز دانش‌آموزان و معلمان، استفاده هوشمندانه از آن و تنوع‌بخشی به مراکز یادگیری توجه ویژه شده است. این پژوهش به شیوه مروری و با استفاده از داده‌های کتابخانه‌ای انجام شده است. نتایج نشان داد آموزش مفهوم اجتماعی باید مبتنی بر اصولی باشد که زیر بنای ساختار ملل متحد، اعلامیه جهانی حقوق بشر، کنوانسیون‌های بین‌المللی حقوق بشر و دیگر مستندات بین‌المللی حقوق بشر قرار گیرد. در نتیجه باید بطور برابر بر حقوق سیاسی، مدنی، فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و حقوق فردی و رجوعی تاکید شود. آموزش باید افراد را از حقوق خودشان آگاه سازد و همچنین باید احترام به حقوق دیگران را القا کند. آموزش مفهوم اجتماعی و تدریس باید به یک نظم فرهنگی و اجتماعی، اقتصادی و بین‌المللی جدید تاکید کند که برای همه افراد ضروری است تا آنها را قادر سازد از حقوق انسانی‌شان لذت ببرند و آموزش مفهوم اجتماعی را در همه سطوح و همه کشورها ارتقا دهند.

کلمات کلیدی: مهارت اجتماعی، کتاب درسی، دانش آموزان

مقدمه

در عصر حاضر رعایت هنجار و قوانین یک ضرورت اجتماعی است که به صورت سازه اجتماعی ناشی از بسترهای اجتماعی و فرهنگی جامعه همراه با تنوع فرهنگ‌ها، معانی مختلفی را در جامعه شکل می‌دهد؛ بر این اساس مفهوم اجتماعی یک نوع قرارداد متقابل اجتماعی و یک سلسله حقوق متقابل «دولت بر مردم و مردم بر دولت» و همچنین یک احساس مشترک عمومی نسبت به هویت ملی و اجتماعی در یک محدوده مشخص است (راپانتا و همکاران^۱، ۲۰۲۱) و می‌توان گفت امروزه مفهوم اجتماعی در جوامع لیبرال دموکراتیک به یک پدیده عمومی و رایج تبدیل شده است. بسیار دشوار است که نقش مدارس و دانشگاه‌ها را در زمینه شهروندی حذف کنیم زیرا این دو نهاد اجتماعی بنیان آموزش و عرصه آزمایشی و کاربردی اصول شهروندی است. البته فضاهای آموزشی با مشکلات زیادی در این زمینه مواجه هستند زیرا با جامعه همگونی مواجه نیستند و باید در تدوین برنامه‌های خود به گون‌های بی‌طرفانه عمل کنند که به تفاوت‌های نژادی، قومی و مذهبی احترام گذاشته شود و باعث تقویت احساس تعلق به جامعه شود (ماریاتی و همکاران^۲، ۲۰۲۱).

آموزش و پرورش باید به کودکان و نوجوانان کمک کند تا شهروندانی مسئول، مشارکت‌کنندگانی فعال در امور زندگی اجتماعی و فرهنگی، یادگیرندگانی موفق و علاقه‌مند و افرادی متکی به خود و قابل اعتماد بار آیند. افرادی که نه تنها ارزش‌ها و ویژگی‌های مورد ستایش جامعه را دارا باشند، بلکه بتوانند در راستای بهسازی و ارتقای فرهنگ جامعه تلاش مؤثرتری را به نمایش گذارند. درسایه چنین برداشتی است از نظام آموزش و پرورش که مدرسه نه تنها یک مکان جهت آماده شدن برای زندگی است، بلکه در حقیقت جایی برای تمرین زندگی و تجربه عرصه‌های مختلف است (قبروا و لویدب، ۲۰۲۰). به عبارت دیگر مدرسه مکانی برای یادگیری حقوق و مسئولیت‌های شهروندی است. از اینرو آنچه که می‌تواند رسالت و فلسفه اصلی شکل‌گیری و توسعه مدارس را در دوران کنونی توجیه کند مفهوم اجتماعی و به عبارت دیگر عمل کردن مدارس به عنوان (مدرسه زندگی) است (باباخانی و صالحی، ۱۳۹۸).

در سند تحول بنیادین نظام آموزش و پرورش و همچنین برنامه درسی ملی به تولید محتوای چندرسانه‌ای متناسب با نیاز دانش‌آموزان و معلمان، استفاده هوشمندانه از آن و تنوع‌بخشی به مراکز یادگیری توجه ویژه شده است (اسماعیلیان و همکاران، ۱۴۰۰). رویکردهای جدید آموزشی و بهره‌گیری از فناوری‌های نوین در تولید مواد و رسانه‌های یادگیری، زمینه‌سازی برای مشارکت فعال استان‌ها، معلمان و مربیان در تولید، تکمیل و غنی‌سازی مواد، منابع، بسترسازی برای بسط و توسعه تجارب و ابتکارات معلمان و مربیان و دانش‌آموزان در طراحی، ساخت و ارزشیابی مواد و منابع یاددهی و یادگیری از جمله سیاست‌های دیگری هستند که باید آن‌ها را در راستای توانمندسازی مدرسه جهت ایفای نقش اصلی و محوری در نیل به وضع مطلوب موردتوجه قرار داد (کوهی اقدام و همکاران، ۱۴۰۱).

با توجه به مطالب بیان شده یکی از وظایف خطیر آموزش و پرورش هر جامعه‌ای، تربیت و جامعه‌پذیر کردن شورای عالی آموزش اعضای آن جامعه است و از سوی دیگر، با توجه به این که در مصوبات در دوره متوسطه اهداف سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و مواردی عنوان شده‌اند و پرورش که جزء لاینفک مفهوم اجتماعی است. خوشبختانه با درک ضرورت و اهمیت این امر و در پاسخ به ندای هوشمندانه رهبری معظم انقلاب اسلام (مدظله العالی)، طرح تدوین سند تحول بنیادین آموزش و پرورش در افق چشم

^۱ Rapanta

^۲ Mariati

انداز بیست ساله جمهوری اسلامی ایران پس از تدوین و تصویب در شورای عالی آموزش و پرورش در دستور کار شورای عالی انقلاب فرهنگی قرار گرفت و سرانجام پس از شکل گیری حلقه‌های کارشناسی پژوهشی با مشارکت صاحب نظران حوزوی، دانشگاهی و مدیران و کارشناسان مجرب آموزش و پرورش و سایر دستگاه‌های ذی ربط، ضمن پایبندی به دیدگاه‌های حضرت امام (ره) و نظرات مقام معظم رهبری درباره تحول بنیادین نظام آموزشی و همسو با اسناد فرادستی، از جمله سند چشم انداز بیست ساله کشور، سند مذکور به تصویب شورا رسید و همچنین با توجه به این که کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره متوسطه بیش از هر کتاب دیگری مفهوم شهروندانی برای جامعه هستند لازم است به آموزش‌های شهروندی توجهی خاص مبذول شود و با توجه به اهمیت شهروندی در ایران و با توجه به اهداف آموزش و پرورش در تربیت شهروندانی آگاه، مشارکت جو و فعال و نیز از آن جا که هدف از جامعه پذیر کردن، آماده کردن ایشان برای زندگی در جامعه امروز ایران است. آنچه انجام این پژوهش را ضروری می‌سازد بررسی و توجه مفهوم اجتماعی در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش در کتاب‌های مطالعات اجتماعی و رفع هرگونه نقص آموزشی است و هدف از انجام این پژوهش اهمیت کتاب مطالعات اجتماعی در بررسی مفهوم اجتماعی براساس سند تحول بنیادین آموزش و پرورش است تا میزان توجه به مفهوم اجتماعی در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش را مورد بررسی و شناخت قرار گیرد.

با توجه به پژوهش‌های انجام شده احمدی و همکاران (۱۴۰۱) در پژوهشی با عنوان "سیر تحول مفهوم اجتماعی در برنامه درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی" به این نتایج دست یافتند که از سه مؤلفه دانش، مهارت و نگرش نشان داد که مفهوم اجتماعی در سال‌های تحصیلی ۱۳۶۰ تا ۱۳۸۱ از کمترین ضریب اهمیت (۰/۳۱۸) برخوردار بوده، در سال‌های تحصیلی ۱۳۸۱ تا ۱۳۹۲ و ۱۳۹۴ در جایگاه دوم اهمیت (۰/۳۲۶) قرار داشته و در سال‌های تحصیلی ۱۳۹۲ (پایه سوم و چهارم ابتدایی) و ۱۳۹۴ (پایه پنجم ابتدایی) به بعد، بیشترین اهمیت (۰/۳۵۴) و توجه را به خود اختصاص داده است. سیر صعودی توجه به مفهوم اجتماعی در برنامه درسی مطالعات اجتماعی نویدبخش توجه به جایگاه مهم آن در برنامه‌ریزی درسی است. کوهی اقدام و همکاران (۱۴۰۱) در پژوهشی با عنوان "بررسی نگرش دانش آموزان دوره ابتدایی نسبت به جایگاه مثبت مفهوم اجتماعی و عوامل اجتماعی مؤثر بر آن در کتاب‌های درسی (مطالعه موردی: کتاب فارسی خوانداری و مطالعات اجتماعی)" به این نتایج دست یافتند که محورهای مفهومی در کتاب‌های فوق الذکر که مفهوم اجتماعی به صورت جدی و پررنگ تنظیم نشده و نیاز به بازبینی و تصمیم گیری‌های جدیدی در راستای افزایش محتوای برنامه درسی در دو کتاب مذکور و در جهت مفهوم اجتماعی و اهداف‌های پیش رو در این چارچوب قرار گیرد. حسینی پور و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان "تحلیل محتوای کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره دوم ابتدایی براساس مهارت‌های مورد نیاز دانش آموزان برای زندگی" به این نتایج دست یافتند که ۱- از مجموع ۴۰۷ صفحه مورد بررسی ۱۳۲ صفحه یا ۲۸٪ به مباحث و مولفه‌های مهارت‌های زندگی پرداخته شده و میزان آن در کتاب‌های مطالعات اجتماعی مقطع چهارم، پنجم و ششم به ترتیب ۴۵، ۳۵ و ۳۳ است. ۲- همدلی و تصمیم گیری به ترتیب با ۱۹ و ۱۹ مرتبه تکرار بیشترین و کنترل استرس و تفکر انتقادی به ترتیب با ۲ و ۴ مرتبه تکرار کمترین فراوانی را به خود اختصاص داده‌اند. رضایی و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان "تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی ششم ابتدایی بر مبنای مولفه‌های مفهوم اجتماعی" به این نتایج دست یافتند که کتاب‌های مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی مشخص گردید که از مولفه‌های ۱۲ گانه مفهوم اجتماعی مولفه‌های ۱- حق برخورداری از امنیت، ۲- حق آزادی انتخاب، ۳- حق برخورداری از صلح، ۴- حق برخورداری از آموزش و پرورش، ۵- حق برخورداری از محیط زیست سالم، دارای بیشترین فراوانی و مولفه‌های ۱- حق برخورداری

از تأمین اجتماعی و بیمه، ۲- حق برخورداری از برابری و عدالت، ۳- حق برخورداری از آزادی عقیده دارای کمترین فراوانی در کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی می‌باشد. اسماعیلیان و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان "تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم بر اساس مولفه‌های مفهوم اجتماعی" به این نتایج دست یافتند که همه مولفه‌های تربیت شهروند ایرانی-سلامی در کتب مطالعات اجتماعی مورد توجه قرار گرفته و در این بین، نوع دوستی، ارزشمندی و وطن دوستی در زمره مهمترین مقوله‌ها در این کتب محسوب می‌شود. همچنین نتایج حوزه تربیت شهروند اجتماعی-سیاسی نشان می‌دهد که مؤلفه‌های تقویت و ترویج عواطف انسانی و سجایی اخلاقی و اخلاق نیکو و پسندیده، مشارکت در تصمیم‌گیری‌ها و اظهار نظر در مدرسه و کلاس، وجود حس همنوع دوستی در رفتار با غیر ایرانی‌ها و نزاکت و تعامل سازنده بر جلوگیری از مجادلات به صورت مشترک در هر دو کتاب مورد تأکید قرار گرفته است؛ ولی همه مولفه‌های تربیت شهروند قانون‌پذیر و قانون‌گرا در کتب مذکور مورد توجه قرار نگرفته است و در این حیطه فقط تقویت روحیه حاکمیت قانون و مقررات اجتماعی در زمره مهم‌ترین مقوله در این کتب محسوب می‌شود.

گاززل و آوسی^۱ (۲۰۲۲) در پژوهشی با عنوان "کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی در ترکیه از نظر شهروندی و حقوق بشر: تحلیل گفتمان انتقادی" به این نتایج دست یافتند که کتاب‌های درسی منتخب به صورت بسیار سطحی به برخی مفاهیم مرتبط با حقوق بشر و شهروندی پرداخته‌اند. پرداختن به برخی مفاهیم با واقعیت‌های اجتماعی سازگار نبود. نتیجه‌گیری شد که ارائه دوره‌هایی با مفاهیمی مانند حقوق زنان، فمینیسم، برابری جنسیتی، قومیت، اعتقادات، حقوق سیاسی و چندفرهنگی نمی‌تواند کافی باشد. آناستازیادو و همکاران^۲ (۲۰۲۲) در پژوهشی با عنوان "بررسی چگونگی آموزش شهروندی جهانی در برنامه درسی عالی اسکاتلند" به این نتایج دست یافتند که در آن فن و معرفت با روش‌های مرتبط با آن‌ها برای شناخت و عمل بر برنامه درسی تسلط دارند. با این وجود، اشارات *phronesis* نشان‌دهنده پتانسیل توسعه یک شکل مهم‌تر از آموزش شهروندی جهانی است که عملی را نشان می‌دهد که عاقلانه آنچه را که برای نوع بشر و شکوفایی فردی خوب است دنبال می‌کند. این مقاله به مفهوم "فرونزیس سیاره‌ای" به عنوان یک مفهوم مهم برای توسعه بیشتر آموزش شهروندی جهانی کمک می‌کند. لازم^۳ (۲۰۲۲) در پژوهشی با عنوان "بهره‌گیری از دیدگاه کارشناسان بین‌المللی برای بازخوانی شهروندی در برنامه درسی مطالعات اجتماعی در دوران جهانی شدن: تغییر به سمت آموزش شهروندی جهانی" به این نتایج دست یافت که دو موضوع اصلی آموزش شهروندی جهانی را آشکار کرد: (۱) ویژگی‌ها و (۲) بهترین شیوه‌های تدریس (از طریق ابعاد یادگیری). موضوع اول دو ویژگی شهروندی را نشان می‌دهد که باید در برنامه درسی در این دوره جهانی منعکس شود: اول، باید تمرکز گسترده‌تری وجود داشته باشد که نه تنها سطح ملی بلکه سطح منطقه‌ای و جهانی را نیز مورد بحث قرار دهد، و ثانیاً باید یک تأکید عمیق‌تر بر جنبه‌های دیجیتالی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی به جای تمرکز صرف بر مؤلفه‌های اخلاقی و سیاسی. در موضوع دوم، که شامل چگونگی آموزش بهترین دانش آموزان در مورد شهروندی جهانی است، سه بعد باید توسعه یابد: شناختی، اجتماعی-عاطفی، و رفتاری. آموزش شهروندی جهانی باید دانش مدنی دانش آموزان را ارتقا دهد، احساسات آنها را نسبت به جامعه جهانی خود و تعاملات اجتماعی آنها را توسعه دهد و به آنها کمک کند تا در سطح جهانی عمل کنند و خدمت کنند. المعمری^۴ (۲۰۲۲) در پژوهشی با عنوان

^۱ Gazrel & Avci

^۲ Anastasiadou

^۳ Alazmi

^۴ Al-Maamari

"توسعه شهروندی جهانی از طریق آموزش جغرافیا در عمان: بررسی ادراکات معلمان ضمن خدمت" به این نتایج دست یافت که معلمان جغرافیا شهروندی جهانی را به عنوان یک دیدگاه جهان وطنی که بر انسانیت مشترک تمرکز دارد، تعریف کردند. شرکت کنندگان معتقد بودند که آموزش برای توسعه شهروندان جهانی یک وظیفه ضروری برای برنامه درسی جغرافیای عمان است. با این حال، این برنامه درسی در حال حاضر بر بعد شناختی و بعد رفتاری شهروندی جهانی تمرکز دارد. ماریتی و همکاران^۱ (۲۰۲۱) در پژوهشی با عنوان "مشارکت شهروندی علوم اجتماعی از طریق یادگیری مطالعات اجتماعی" به این نتایج دست یافتند که رشته علوم اجتماعی پیوندی در تحصیل علوم اجتماعی (IPS) دارد. مطالب آموزش علوم اجتماعی (IPS) بر اساس حمایت مفهومی از رشته‌های علوم اجتماعی، در قالب موضوعات مرتبط با اهداف یادگیری IPS از جمله: زمان، پایداری و تغییر، افراد، مکان و محیط، تولید، توزیع و مصرف، افراد است. جوامع و نهادها، فرهنگ و تنوع فرهنگی، قدرت اقتدار و حکومت، توسعه فردی و هویت. علوم اجتماعی به توسعه برنامه‌های آموزشی علوم اجتماعی (IPS) کمک می‌کند.

مفهوم اجتماعی

مفهوم اجتماعی مفهوم پر ماجرای است که در عرصه گوناگون افکار و اندیشه‌ها، تاریخ، جغرافیا، حکمت، فلسفه، دین و دنیا، حقوق و سیاست، ذهن بشر را همواره به خود مشغول ساخته است. این مفهوم امروزه، به عنوان یک مجموعه مشخص و مشهور، در جلوه‌های نوعی و شخصی حقوق موضوعه، از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است و نظام حقوقی بطور آمرانه، نسبت به تضمین آن، برای همگان ایجاد حق و تکلیف می‌کند. اما باید توجه داشت که این مجموعه به راحتی حاصل نشده است. یکی از پرسش‌های اساسی و ابتدایی در هر پژوهش فلسفی این است که مفهوم اجتماعی چیست؟ این مسئله سطحی و پیش پا افتاده نیست. این که چه درکی از مفهوم اجتماعی داشته باشیم بر قضاوت و داوری انسان روی این مسائل تأثیر می‌گذارد که کدام حقوق جهانی است؟ کدام باید اولویت و ترجیح داشته باشد؟ معنای مفهوم اجتماعی چیست؟ سخن از مفهوم اجتماعی مستلزم این مفهوم است که هر فرد به سبب انسان بودن حائز چه حقوقی است؟ مفهوم اجتماعی با این مفهوم بدیهی و واضح نیست که کسانی که از آن برخوردارند انسانند، بلکه انسانها بدون چون و چرا حائز حقوق هستند. زیرا آنها انسان‌اند و این انسانیت از اوضاع و مدارج و منزلت و شایستگی‌های متفاوت اجتماعی‌شان مستقل است. برخی از نویسندگان مفهوم اجتماعی را به عنوان آن حقوقی که مهم، اخلاقی و جهانی هستند تعریف می‌کند (فاطمی، ۱۳۹۸).

برداشت‌ها و نگرش‌هایی که ناظر به مفهوم جامعه مدنی و شهروندی است بر روند، فرایند سرشت و سرنوشت شکل‌گیری و شکل دهی به شهروندی در یک جامعه تأثیر به‌سزایی دارند. بنابراین فهم پدیده‌ها بر نحوه عینیت یافتگی آن‌ها مؤثر است. لذا شناخت برداشت‌های نظری از مفاهیم کمک زیادی به شناخت پدیده‌ها می‌کند. این اصل در مورد مفهوم اجتماعی نیز صادق است. در زمینه مفهوم اجتماعی برداشت مدیران شهری و مقامات محلی، شهرداران، اعضای شوراهای اسلامی، اعضای احزاب و تشکلهای سیاسی، نمایندگان مجلس (کنشگران، جمعی و مطبوعاتی) از این مفهوم حائز اهمیت می‌باشد (نجاتی حسینی، ۱۴۰۰). به این ترتیب شهروندی بیش از هر هویت دیگری قادر است انگیزه‌های اساسی انسان‌ها را که هگل آن را نیاز به رسمیت شناخته شدن می‌نامند، ارضاء نماید. موقعیت شهروند بر یک حس عضویت داشتن در یک جامعه گسترده دلالت دارد. این موقعیت، کمکی را که یک فرد خاص به آن جامعه می‌کند، می‌پذیرد، در حالی که به او استقلال فردی را نیز ارزانی می‌دارد. شهروندان به عنوان

^۱ Mariati

کارگزاران خلاق همواره راههای جدیدی برای بیان شهروندی‌شان می‌یابند. برای شکل دادن به نیازها و آرزوهای در حال تغییر شهروند و جامعه به حقوق، وظایف و نهادهای جدیدی نیاز خواهد بود. از آنجایی که شهروندی در مورد روابط انسانی است نمی‌توان تعریفی ساده و ایستا را که برای همه جوامع و همه زمان‌ها به کار رود برای آن ارائه نمود (سیه‌الدین و همکاران^۱، ۲۰۲۱). به عنوان خلاصه گفتار ارائه شده می‌توان اذعان نمود که شهروندی یک موقعیت عضویت است که شامل مجموعه‌ای از حقوق، وظایف و تعهدات است و بر برابری عدالت و استقلال دلالت دارد. تحول و ماهیت شهروندی را در هر زمان مفروضیم بتوان از طریق بررسی ابعاد به هم مرتبط بستر، گستره، محتوی و عمق آن درک نمود. یک احساس وافر شهروندی تنها هنگامی حاصل می‌شود که موانع فراروی اعمال آن شناسایی و رفع شوند. به عبارتی شهروندی عضویت فعال یا غیرفعال فرد در دولت با حقوق جهانی معین و برابری در تعهدات در سطح مشخص شده است.

آموزش مفهوم اجتماعی

واژه انگلیسی Education (تعلیم و تربیت/ آموزش و پرورش) در اصل به معنای رهبری کردن یا به بار رسانی است. اگر نتایج ذهنی جریان آموزش و پرورش را در نظر بگیریم، می‌توانیم بگوییم آموزش و پرورش جریانی است که ذهن انسان را شکل و نظام می‌بخشد و آن را موافق موازین اجتماعی درمی‌آورد. یونسکو آموزش و پرورش را چنین تعریف می‌کند: آموزش و پرورش عبارت است از تمام کنش‌ها و اثرات و راه‌ها و روش‌هایی که برای رشد و تکامل توانایی‌های مغزی، معرفتی و همچنین مهارت‌ها، نگرش‌ها، و رفتار انسان به کار می‌روند. البته به طریقی که شخص انسان را تا ممکن‌ترین حد آن تعالی بخشد و یکی از ارزش‌های مثبت جامعه‌ای که در آن زیست می‌کند باشد. در وجه محدود، اصطلاح آموزش و پرورش یا تعلیم و تربیت، به عنوان وسیله‌ای استفاده می‌شود که متوجه هر نوع فعالیت‌هایی باشد که هدفشان انتقال معارف نظری و عملی، بویژه توسط وسایل منظم (سیستماتیک) است. بنابراین هر پدیده و امکاناتی که بتواند به ترویج رعایت مفهوم اجتماعی و ارزش‌های انسانی توجه کند، حتی اگر با چنین عنوانی شناخته نشود آموزش مفهوم اجتماعی محسوب می‌شود (راپانتا و همکاران^۲، ۲۰۲۱).

در سنین نوجوانی مقطع راهنمایی (۱۲ الی ۱۴ سالگی) دانش نسبت به مفاهیم ویژه‌ای هدف می‌باشد از جمله حقوق صلح، توسعه سیاسی جهان، محیط زیست، حقوق قانونی، حقوق اخلاقی، مشکلات خاص مفهوم اجتماعی در این سن، نادانی و عدم آگاهی، بی تفاوتی، بد بینی، استعمار گرایی، جهانی شدن اقتصاد، تخریب محیط زیست، در مورد سنین دبیرستان، نسل کشی و شکنجه (مطابق با سند سازمان ملل در مورد دستور العمل‌هایی برای طرح‌های عمل ملی آموزش حقوق بشر) توصیه نامه‌های ۱۹۵۸ شورای اروپایی در مورد تدریس و یادگیری مفهوم اجتماعی در مدارس به آموختن تاریخچه و مقررات مفهوم اجتماعی اهمیت اولیه و بیشتری نسبت به مهارت‌های عملی می‌دهد. هر فردی در جامعه نیازمند درک مقررات اعلامیه جهانی، فهم وابستگی بین‌المللی - سیاسی و حقوق اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و اطلاع از این که چگونه معیارها و موازین بین‌المللی بر حکومت‌ها و افراد تأثیر می‌گذارد، می‌باشد.

^۱ Syaharuddin

^۲ Rapanta

انواع آموزش مفهوم اجتماعی

به طور کلی آموزش مفهوم اجتماعی را می‌توان در دو نظام آموزش رسمی و غیر رسمی ارائه نمود. در نظام رسمی، آموزش مفهوم اجتماعی در مدارس و دانشگاه‌ها انجام می‌شود و در نظام آموزش غیر رسمی، آموزش مفهوم اجتماعی به اقشار و گروه‌های مختلف مردم و خارج از مدارس؛ مثلاً از طریق سازمان‌های غیر دولتی، رسانه‌ها و... انجام می‌پذیرد. وارد ساختن اطلاعات مفهوم اجتماعی به آموزش رسمی بر حسب سطوح آموزشی متغیر است. بیشترین اطلاعات مستقیم مفهوم اجتماعی در سطح آموزش عالی و کمترین آن در سطوح پیش دبستانی، ابتدایی و راهنمایی تحصیلی وجود دارد (سیمندیس^۱، ۲۰۲۲). بین آموزش رسمی و غیر رسمی باید تفکیک قائل شد.

۱. **آموزش رسمی:** آموزشی است که در مدارس، دبیرستان‌ها و دانشگاه‌ها در چهارچوب برنامه درسی صورت می‌گیرد.

۲. **آموزش غیر رسمی:** آموزشی است که خارج از دروس مدارس، دبیرستان‌ها و دانشگاه‌ها انجام گرفته و به کلیه فعالیت‌های بخش‌های عمومی و خصوصی تسری پیدا می‌کند (امیر ارجمند، ۱۴۰۰).

ارزیابی برنامه‌های آموزشی مفهوم اجتماعی

در مورد ارزیابی برنامه‌های مفهوم اجتماعی توجه به نکات زیر ضروری است:

۱. ارزیابی در هر برنامه حقوق شهروندی لازم است.
۲. اقدام به ارزیابی باید خود جزئی از برنامه آموزشی باشد.
۳. ارزیابی باید قبل، درضمن و بعد از مرحله آموزش به معنای اخص صورت گیرد.

۱- ارزیابی قبل از آموزش

الف- انتخاب مناسب جمعیت‌های مورد نظر؛

ب- مشخص نمودن ساختار آموزش؛

ج- مشخص نمودن آموزگاران و نیازهای خاص آن‌ها برای آموزش؛

د- شناخت بهتر دانسته‌ها، خلاءها، و انتظارات جمعیت‌های مورد نظر برای آموزش؛

۲- ارزیابی ضمن آموزش

۱. ارزیابی ضمن آموزش باید موارد زیر را ممکن سازد:
۲. ارزیابی روش‌های آموزش (گاهی یک تفاوت عمده بین آنچه پیش بینی می‌شود آموزش داده شود و آنچه آموزش داده می‌شود، وجود دارد).
۳. شناخت شرایطی که آموزش در آن صورت می‌گیرد (وضعیت فیزیکی اماکن، وسایل آموزشی و غیره).
۴. ارزیابی جو حاکم بر آموزش و اطمینان از این که در طی خود مرحله آموزشی مفهوم اجتماعی رعایت گردد.

۳- ارزیابی بعد از آموزش در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش

ارزیابی بعد از آموزش موارد زیر را ممکن می‌سازد:

الف - اطمینان از این که برنامه آموزش مطابق طرح پیش بینی شده تحقق یافته است.

ب - با توجه به تحلیل‌های آموزگاران و دانش‌آموختگان و احتمالاً خانواده آنها یافتن راه‌های بهبود کیفیت دوره‌های بعدی آموزش.

لازم به یادآوری است که باید ارزیابی تأثیر نهایی یک دوره آموزشی مفهوم اجتماعی کاملاً محتاط بود، زیرا آموزش مفهوم اجتماعی یک مبارزه مستمر است که باید در تمام طول زندگی آن را ادامه داد، برای هر نسل دوباره آن را آغاز کرد. (امیر ارجمند، ۱۴۰۰).

فلسفه جدید در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش

تاکید مجدد بر ابعاد اخلاقی و فرهنگی قرار دارد که مبنای آن یادگیری برای زیستن است. در آموزش مقدماتی ارزش‌ها ابتدا باید نگرش‌های صلح‌آمیز و مسئولیت‌پذیری توسط والدین ارائه شود؛ زیرا آنان اولین آموزگاران کودک و اولین حلقه ارتباطی فرد و جامعه می‌باشند. پس از آن مدرسه با جو آموزشی، محیط، برنامه درسی و معلم می‌تواند بر روی کودک تأثیرگذار باشد و پس از آن سایر عوامل خارج از مدرسه، رسانه‌ها و ... قرار دارند، که می‌توانند موجبات ایجاد و گسترش فرهنگ صلح را به وجود آورند (لوسی^۱، ۱۹۹۶).

درس مطالعات اجتماعی

در میان برنامه‌های درسی، مطالعات اجتماعی یک حوزه یادگیری اصلی است که مفاهیم اصلی خود را از ائتلاف رشته‌های گوناگون به ویژه جغرافیا، تاریخ و علوم اجتماعی می‌گیرد. با بررسی تاریخچه مطالعات اجتماعی می‌توان دریافت که صاحب نظران درباره مفهوم مطالعات اجتماعی، تعاریف و مقاصد آن و به ویژه درباره آموزش مجزای رشته‌ها یا تلفیق حوزه‌های مرتبط، برداشت یکسانی ندارند و در زمینه‌های فوق از دیرباز نوعی تنوع آرا و اندیشه در میان برنامه ریزان درسی وجود داشته است که تاکنون نیز ادامه دارد. گفتنی است اصطلاح مطالعات اجتماعی نخستین بار توسط جسی جونز^۲، (۱۹۵۰) در مقاله‌ای با عنوان کارگر جنوبی در آمریکا به کار گرفته شد. وی در این مقاله، مشکل انطباق و مشارکت سیاه پوستان و نژاد سرخ پوست را در جامعه آمریکا مطرح کرد. صرف نظر از آن که هدف اصلی مقاله جونز مشارکت واقعی سیاهان یا اطاعت آن‌ها از فرامین حاکم و جامعه‌پذیری آن‌ها بوده باشد، به هر حال در سال ۱۹۱۶ سرانجام یک حوزه کتاب درسی با عنوان مطالعات اجتماعی که هدف آن، آماده کردن افراد جوان به عنوان شهروندانی مؤثر در جامعه بود، به وجود آمد و در سال ۱۹۲۱ این درس مشروعیت قانونی یافت. پس از آن زمان، تلاشی برای تهیه کتاب درسی تلفیقی که محتوای آن از علوم انسانی و اجتماعی گرفته می‌شد، آغاز گردید و دانش‌آموزان دوره ابتدایی در درسی با عنوان مطالعات اجتماعی با تنوعی از موضوعات تاریخی، جغرافیایی، اجتماعی و اقتصادی با تأکید بر مشاغل، مسکن، غذا، حمل و نقل و ...، رو به رو شدند که به تدریج با پیچیدگی بیش‌تر در سال‌های بعد،

^۱ Losi

^۲ Jesse Jones

ادامه می‌یافت و به موضوعات دیگر ختم می‌شد. پس از نضج این کتاب درسی در آمریکا، به تدریج مطالعات اجتماعی به سایر کشورهای جهان راه یافت (ملکی، ۱۳۹۹).

دایرة المعارف بین المللی آموزش و پرورش، در جلد دهم، مطالعات اجتماعی را این گونه تعریف کرده است: مطالعات اجتماعی حوزه‌ای از کتاب درسی است که هدف آن، آشنا کردن بچه‌ها با محیط اطرافشان و نیز توسعه ارتباطات انسانی است؛ به گونه‌ای که دانش آموزان، شهروندان خوبی تربیت شوند. محتوای این درس از تاریخ، جغرافیا و دیگر علوم اجتماعی استخراج می‌شود. مطالعات اجتماعی کتاب درسی است که:

۱. هدف‌های خود را از ماهیت جامعه می‌گیرد و به اجتماعات دیگر مربوط می‌سازد؛
  ۲. محتوای خود را از علوم اجتماعی رشته‌های دیگر می‌گیرد؛
  ۳. به شیوه‌ای آموزش داده می‌شود که تجربیات شخصی، اجتماعی و فرهنگی دانش آموزان را منعکس می‌سازد؛
  ۴. به دانش آموزان کمک می‌کند که یادگیری خود را به زندگی اجتماعی خارج از مدرسه انتقال دهند.
- در ایران، در سال ۱۳۷۷، برای نخستین بار شورای وقت برنامه ریزی مطالعات اجتماعی دفتر برنامه ریزی و تألیف کتب درسی، تعریف زیر را برای مطالعات اجتماعی ارائه داد:
- حوزه‌ای که درباره انسان و تعامل او با محیط‌های اجتماعی، فرهنگی، طبیعی و تحولات زندگی بشر در گذشته، حال و آینده و جنبه‌های گوناگون آن (سیاسی و اقتصادی، فرهنگی و محیطی) بحث می‌کند.
- چنین تعریفی، اول این که رشته‌های مختلف مانند تاریخ، جغرافیا، جامعه‌شناسی، مردم‌شناسی، علوم سیاسی، اقتصاد و روان‌شناسی را زیر پوشش قرار می‌دهد و دوم این که بر ارتباط بین شاخه‌های علوم اجتماعی برای رسیدن به فهمی وسیع‌تر اشاره می‌کند.

اهمیت نقش معلم در ارائه مباحث مربوط به آموزش مفهوم اجتماعی

هدف آموزش مفهوم اجتماعی در مدارس، ایجاد و گسترش نگرش‌های احترام به دیگران و ارتقای سطح حفظ و احترام به قوانین است. کودکان به آسانی از شکاف و تفاوت بین سخنان و رفتارهای بزرگسالان آگاه می‌شوند و همین امر موجب از دست دادن اعتماد به بزرگسالان می‌شود و اعتبار آنچه را که درباره حقوق بشر می‌گویند را مورد توجه قرار می‌دهند. لذا ایجاد رابطه صادقانه در این آموزش ضروری است و تنها راه ممکن برای برقراری ارتباط و تبادل پیام است. اشکال مختلفی برای تبادلات بین فردی وجود دارد که شامل ارتباط غیر کلامی (حرکات بدن)، ابراز خود و گفتگو می‌باشد. این روش ارتباطی به دانش آموزان کمک می‌کند تا مهارت‌های خود را برای تفکر مستقل و توانایی‌های ابراز خودشان گسترش دهند. توجه به ارتباط غیر کلامی، تماس چشمی، حالات چهره و زبان بدن، معلم را قادر می‌سازد تا به میزان درک و دریافت دانش آموزان از آنچه که گفته است پی ببرد. موقعی که معلم درباره چیزی صحبت می‌کند که خودش نسبت به آن باوری ندارد، دانش آموزان به راحتی تشخیص می‌دهند، بنابراین می‌بایست همسویی کاملی در حرف و عمل برای کسانی که در خصوص صلح حرف می‌زنند و یا اقدامی انجام می‌دهند، وجود داشته باشد. معلم باید به دانش آموزان یاد آور شود که از آنها انتظار دارد که فکر کنند و عقایدشان را بیان نمایند، از این رو پس از طرح هر سؤال از سوی معلم، وی باید مدتی مکث کند و فرصت اندیشیدن به دانش آموزان دهد و سپس پاسخ‌ها را

جويا شود. معلمان بايد با روش‌های مختلف از جمله بحث و گفتگو، قصه گویی و نقاشی گرفته تا بازی، ترانه‌ها، پوسترها و متون برای افزایش درک و یادگیری دانش آموزان در خصوص مفهوم اجتماعی بهره جویند.

محتوای آموزش مفهوم اجتماعی در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش

محتوا اصول و مفاهیمی هستند که به فراگیران ارائه می‌شود تا ورود آنان را به فعالیت‌های آموزشی، میسر و رسیدن آنان را به هدف‌های اجرایی امکان پذیر سازد. محتوای آموزشی باید بر اساس اهداف آموزشی معین تهیه و تنظیم شود. به دلیل آن که مفهوم اجتماعی در موضوعات بسیار گسترده سیاسی و اجتماعی نفوذ دارد توافق اندکی بر آن چه باید تدریس شود وجود دارد. و نیز موقعیت‌های سیاسی و ایدئولوژیک بر آن چه مریبان آموزش می‌دهند تأثیر می‌گذارد. مثلاً در کشورهای غربی به ویژه ایالات متحده امریکا توجه بیشتری به حقوق مدنی - سیاسی می‌شود و حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کمتر مورد توجه قرار می‌گیرد. و در نتیجه این دید مضیق مانع شمول خوراک، پوشاک و مسکن و مراقبت‌های بهداشتی در مفهوم اجتماعی می‌شود. در مقابل در برخی کشورها، مفهوم اجتماعی معدل با حقوق به اصطلاح بنیادین است که شامل حق بقا و ضرورت‌های زندگی می‌باشد. مطابق نظر این کشورها تا چنین نیازهای پایه‌ای محقق نشوند دانستن درباره سایر حقوق بی فایده است (قبروا و لویدب، ۲۰۲۰).

عقیده دیگری وجود دارد که مردم به طور درونی و حسی حقوق خود را می‌دانند زیرا انسان ذاتاً ماهیتاً نیازمند حقوق بیشتر است و به آن به طور درونی و قلبی اذعان دارند. این نظریه به دلیل ابهامی که در تعیین دقیق موارد مفهوم اجتماعی در آن وجود دارد امکان دارد که مردم را دچار گمراهی کند و موجب تاخت و تاز به سایر کشورها و مشکلاتی نظیر برتری نژادی گردد. مطابق نظر دیگری آموزش مفهوم اجتماعی را می‌توان به عنوان دانش حقوق بشر بین المللی تعریف کرد. مطمئناً برای ایجاد حقوق بشر جهانی نیاز به نهاد حقوقی ضروری است اما یک رویکرد مضیق حقوقی باعث می‌شود که توجهی به انسان و نیازهای زندگی واقعی و نیازهای مردم عادی نشود و کمکی به مردم برای تنظیم تجارب شخصی‌شان با شرایط مفهوم اجتماعی نمی‌کند و به جای آن تعداد اندکی متخصصان نخبه تربیت می‌کند و فعالان بالقوه را توانمند می‌سازند. برخی صاحب نظران معتقدند ارزش آموزش مفهوم اجتماعی به وسیله توانمند ساختن فراگیران برای بررسی ساختارهای قدرت و تفکر انتقادی خلاق ابزار و جریانی از تلاش و مبارزه با تغییرات اجتماعی و اجرای مفهوم اجتماعی را فراهم می‌آورد (نانسی و فلور^۱، ۲۰۱۸). بنابراین برای هر فراگیری که به دانش، مهارت و ارزش‌های مفهوم اجتماعی کمک نماید بخشی از آموزش مفهوم اجتماعی را تشکیل می‌دهد. این تعریف گسترده طیف وسیعی از محتوا را در بر می‌گیرد (فلور^۲، ۲۰۱۹).

برنامه‌های مفهوم اجتماعی در مدارس بطور فزاینده‌ای ظاهر می‌شوند. دانشی که در کلاس درس تمرین می‌شود فقط در بین مرزهای محدود شده از قضایای منطقی مدرسه نیست بلکه در جامعه‌ای که در مدرسه در آن قرار دارد می‌باشد. به علاوه دانش آموزانی که از مدرسه فارغ التحصیل می‌شوند همواره جایگاه‌های با نفوذی را در بازار کسب و کار و دیگر نهادهای جامعه اشغال می‌کنند. بنابراین این نیاز وجود دارد که برنامه‌های آموزش مفهوم اجتماعی در جهت جوامع فقیر و زبان دیده‌ای قرار گیرد که

^۱ Nancy & Flower

^۲ Flower

مورد تجاوز متخلفان مفهوم اجتماعی بوده‌اند. آموزش مفهوم اجتماعی در مدرسه، آموزش مفهوم اجتماعی در جامعه است. با این حال مدارس محدودیت‌های خودشان را دارند. آن‌ها بخاطر سیستم مدیریتی‌شان که اداره می‌شوند به آسانی قابل تنظیم با نیازهای متغیر جامعه نیستند. سیستم‌های آموزشی دولتی در موارد زیادی قادر به تأثیر پذیری از جامعه نیستند. همچنین در تعداد زیادی از کشورها مدارس زیادی وجود ندارد تا تعداد زیادی از افراد جامعه را تحت تأثیر قرار دهند. همچنین مدارس در موارد زیادی با ایده‌هایی مثل مفهوم اجتماعی مقاومت می‌کنند. معلمان و والدین آموزش را به عنوان یک ابزاری برای مجهز ساختن کودکان برای ایفای نقش آینده‌شان در ارگان‌های سیاسی و اقتصادی جامعه می‌بینند نه مسائل اساسی مفهوم اجتماعی کودکان، اما چون مدارس همیشه به عنوان یک نهاد مهم در شکل دادن اذهان و رفتارهای افراد جوان باقی می‌مانند آن‌ها فراموش شدنی نیستند. پس باید آموزش مفهوم اجتماعی در مدارس گنجانده شود. آموزش مفهوم اجتماعی به عنوان یک واکنشی به مشکلات و مسائل پیش آمده توسط گروه‌های که مورد تبعیض واقع شده‌اند، رشد یافته است. آموزش مفهوم اجتماعی می‌تواند در طی زمان دنبال شود از وقتی که مدارس شروع به تدریس ایده‌های دموکراسی، عدالت اجتماعی، استقلال ملی و حق افراد در برابر مقام انسانی خودشان می‌کنند اما برنامه‌های آموزش مفهوم اجتماعی بعدی در مدارس باید با موضوعات عینی‌تر مثل تبعیض بر علیه افراد، استثمار کودکان سر و کار داشته باشند. آموزش حقوق بشر در مدارس به طور پیوسته در دهه ۱۹۹۰ هم در سازمان‌های غیر دولتی و هم مؤسسات دولتی آموزشی رشد کرده است (مؤمنی، ۱۴۰۰).

اهمیت کتاب مطالعات اجتماعی در بررسی مفهوم اجتماعی براساس سند تحول بنیادین آموزش و پرورش

۱. پویایی هر جامعه تا حدود زیادی به وجود شهروندانی که برای مشارکت و تعامل در امور زندگی اجتماعی احساس تعهد کنند و از آگاهی‌های لازم در این زمینه برخوردار باشند، بستگی دارد. بر همین مبنا، از یک نظر امروزه اغلب برنامه‌های درسی و از جمله کتاب درسی مطالعات اجتماعی به سمت تربیت شهروند آگاه و مسئول جهت گیری کرده‌اند.
۲. درس مطالعات اجتماعی بستر مناسبی برای پرورش مهارت‌های زندگی اجتماعی فراهم می‌آورد. در این درس، دانش آموزان با حقوق و مسئولیت‌های شهروندی مورد نظر در جامعه خود آشنا می‌شوند
۳. و با درک و فهم مسائل و موضوعات جامعه محلی، محیط پیرامون و کشور خود، چگونگی زندگی در اجتماع را می‌آموزند و به مهارت‌های لازم برای زندگی اجتماعی مجهز می‌شوند. درس مطالعات اجتماعی این قابلیت را دارد که تصمیم‌گیری فردی و مشارکت اجتماعی و با هم زیستن را در دانش آموزان تقویت کند.
۴. درس مطالعات اجتماعی با بهره‌گیری از رشته‌ها و شاخه‌های علمی چون تاریخ، جغرافیا، فرهنگ و مردم‌شناسی، مبانی دینی و اخلاق می‌تواند در امر هویت بخشی به دانش آموزان نقش مهمی را ایفا کند.
۵. یکی از ضرورت‌های اساسی وجود این کتاب درسی، لزوم ایجاد عشق و علاقه نسبت به سرزمین و حفظ کشور، شناخت منابع و استعدادهای آن و همچنین حفظ و انتقال میراث فرهنگی کشور است. کودکان و نوجوانان از طریق کتاب درسی مطالعات اجتماعی می‌توانند با گذشته سرزمین خود، آثار و مفاخر و شخصیت‌های بزرگ و هم چنین توان‌های محیطی، جغرافیایی و استعدادهای کشورشان آشنا شوند و بدین ترتیب، هویت خود را بهتر درک کنند؛ بدیهی است این غرور ملی که موجب روحیه اعتماد به نفس و خودباوری می‌شود، یکی از اهداف و رسالت‌های عمده این درس است.
۶. کتاب درسی مطالعات اجتماعی می‌تواند علاوه بر تربیت اجتماعی و کمک به جامعه‌پذیری، زمینه پرورش تفکر انتقادی و توانایی نقادی اجتماعی را نیز فراهم آورد؛ بدین ترتیب که دانش آموزان را به تدریج برای داشتن یک موضع فعال، حساس،

پویا و منطقی نه صرفاً انفعالی در رویارویی با مسائل جامعه آماده کند؛ به گونه‌ای که آن‌ها بتوانند مسائل اجتماع و محیط پیرامون خود را هر چند در چارچوب ساده و کودکانه مورد نقد و داوری قرار دهند تا در آینده به افرادی متفکر و مبتکر مبدل شوند و قادر به حل مسائل و دگرگون کردن شرایط و پیشبرد آرمان‌های جامعه باشند.

به طور کلی، برنامه‌های درسی و به ویژه کتاب درسی مطالعات اجتماعی وظیفه انتقال میراث فرهنگی، بسط میراث فرهنگی و نقد میراث فرهنگی را به عهده دارند. لذا علاوه بر اهمیت انتقال و بسط میراث فرهنگی، توسط این برنامه، نقد و ارزیابی هنجارها، رسوم، اخلاق و ... مورد توجه است. بدیهی است معیار و ملاک این نقد و بررسی، مبانی اعتقادی و اجتماعی است که زیربنای برنامه راتشکیل می‌دهد و در کشور ما این مبانی همانا مبانی اعتقادی و اجتماعی دین مبین اسلام است.

نتیجه گیری

آموزش مفهوم اجتماعی باید مبتنی بر اصولی باشد که زیر بنای ساختار ملل متحد، اعلامیه جهانی حقوق بشر، کنوانسیون‌های بین المللی حقوق بشر و دیگر مستندات بین المللی حقوق بشر قرار گیرد. در نتیجه باید بطور برابر بر حقوق سیاسی، مدنی، فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و حقوق فردی و رجوعی تاکید شود. آموزش باید افراد را از حقوق خودشان آگاه سازد و همچنین باید احترام به حقوق دیگران را القا کند. آموزش مفهوم اجتماعی و تدریس باید به یک نظم فرهنگی و اجتماعی، اقتصادی و بین المللی جدید تاکید کند که برای همه افراد ضروری است تا آنها را قادر سازد از حقوق انسانی‌شان لذت ببرند و آموزش مفهوم اجتماعی را در همه سطوح و همه کشورها ارتقا دهند. حقوق بشر باید در همه سطوح سیستم آموزشی همچنین در خارج از مجموعه مدرسه شامل خانواده و در تداوم برنامه‌های آموزشی شامل برنامه‌های سواد تدریس شود. دولت‌ها باید کوشش کنند تا آموزش و تدریس مفهوم اجتماعی را بهبود بخشند. این کافی نیست که تدریس و آموزش را در روح یک احترام به مفهوم اجتماعی محدود کنیم بلکه مفهوم اجتماعی باید به عنوان یک موضوع تلفیق شده در رشته‌های مناسب و در حوزه‌های ویژه مثل فلسفه، علوم سیاسی، قانون و الهیات تدریس شود. آن‌ها باید بعنوان رشته مستقل تدریس شوند. در مورد اینکه چرا آموزش مفهوم اجتماعی فقط در مدارس باید باشد اعتراض شده است که دلایل ذیل مطرح شده است. آموزش غیر رسمی مفهوم اجتماعی بیشتر از آموزش رسمی مفهوم اجتماعی مورد نیاز است زیرا آن پاسخی به مباحث فشار آور در جامعه است و نیازهای کسانی که زبان دیده‌اند و مورد ستم واقع شده‌اند را برآورده می‌سازد. در جایی که فقر و فلاکت در سطح عمده است، نیازهای بچه‌هایی که در مدرسه نیستند نمی‌تواند از طریق تلاش‌های متمرکز در مدرسه تأمین شود. بدون هیچ شک و تردیدی این اعتراض وارد است. ماهیت آموزش غیر رسمی مفهوم اجتماعی باید تقویت شود. سازمان‌های غیر دولتی که در این حوزه طلایه دار هستند به مساعدت مناسب و کافی، نه فقط در شرایط مالی بلکه در ضوابط و سیاست دولت برای حمایت از برنامه نیاز دارند. از آنجا که امروزه، مفهوم اجتماعی و آماده ساختن افراد برای زندگی اجتماعی به یکی از کارکردهای تعلیم و تربیت مبدل شده است، اهمیت کتاب مطالعات اجتماعی به دلیل ویژگی‌ها و ماهیت آن، جایگاه خاص و مهمی در میان برنامه درسی، از نظر صاحب نظران و آموزش مهارت‌ها و صلاحیت‌های مورد نیاز اجتماعی دارد و تلاش می‌شود این حوزه یادگیری از طریق انتقال و پرورش دانش‌ها، مهارت‌ها و نگرش‌های مورد نیاز، افراد را به گونه‌ای تربیت کند تا بتواند در جامعه، نقش کار آمد و مناسب را به خوبی ایفا کند. لذا توجه به کتاب مطالعات اجتماعی در مفهوم اجتماعی براساس سند تحول بنیادین باید مورد اهمیت و توجه آموزش و پرورش قرار گیرد.

منابع و مأخذ

۱. احمدی پروین، نراقی زاده افسانه، کشاورز دیزجینی سما. (۱۴۰۱). سیر تحول مفهوم اجتماعی در برنامه درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی. فصلنامه علمی-پژوهشی تعلیم و تربیت. ۳۸ (۳)، ۷-۳۶.
  ۲. اسماعیلیان، اسماعیل و خادم، محمدصادق و یارعلی، جواد. (۱۴۰۰). تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم بر اساس مؤلفه‌های مفهوم اجتماعی، همایش ملی پژوهش‌های حرفه‌ای در روانشناسی و مشاوره با رویکرد از نگاه معلم، میناب.
  ۳. باباخانی، سجاد، صالحی، اکبر. (۱۳۹۹). تحلیل جایگاه مفهوم اجتماعی در برنامه درسی نظام آموزشی ۳-۳-۶ (مورد مطالعه: کتاب‌های مطالعات اجتماعی و جامعه‌شناسی سال تحصیلی ۹۸-۹۷). دو فصلنامه جامعه‌شناسی نهادهای اجتماعی، ۷(۱۵)، ۱۷۷-۱۹۹.
  ۴. حسینی پور، سیدمحمد مهدی و حسینی پور، مریم سادات. (۱۴۰۰). تحلیل محتوای کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره دوم ابتدایی بر اساس مهارت‌های مورد نیاز دانش آموزان برای زندگی، همایش ملی پژوهش‌های حرفه‌ای در روانشناسی و مشاوره با رویکرد از نگاه معلم، میناب.
  ۵. رضایی، ریحانه و ره آور، مریم و اسماعیل زاده، کوثر. (۱۴۰۰). تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی ششم ابتدایی بر مبنای مؤلفه‌های مفهوم اجتماعی، همایش ملی پژوهش‌های حرفه‌ای در روانشناسی و مشاوره با رویکرد از نگاه معلم، میناب.
  ۶. کوهی اقدم، الهام، کوهی اقدم، الهه، عاشقی، مژگان. (۱۴۰۱). بررسی نگرش دانش آموزان دوره ابتدایی نسبت به جایگاه مثبت مفهوم اجتماعی و عوامل اجتماعی مؤثر بر آن در کتاب‌های درسی (مطالعه موردی: کتاب فارسی خوانداری و مطالعات اجتماعی). رویکردی نو در علوم تربیتی، ۴(۳)، ۱۶۲-۱۸۰.
  ۷. مؤمنی، حمید. (۱۴۰۰). تحلیل مولفه‌های مفهوم اجتماعی و صلح در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش ایران، نهمین کنفرانس ملی توسعه پایدار در علوم تربیتی و روانشناسی، مطالعات اجتماعی و فرهنگی، تهران.
  ۸. وفایی، رضا، فضل‌الهی قمشی سیف‌اله، طالعی فرد احمد. (۱۳۹۶). بررسی میزان توجه به ساحت‌های شش‌گانه سند تحول بنیادین آموزش و پرورش در کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی. مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی. ۲ (۲)، ۱۳۱-۱۵۴.
- Alazmi, H. S. (۲۰۲۲). Leveraging international experts' perspectives to reframe citizenship in Social Studies Curriculum during the globalisation era: shifting to a global citizenship education. *Globalisation, Societies and Education*, ۲۰(۳), ۲۹۱-۳۰۹.
  - Al-Maamari, S. N. (۲۰۲۲). Developing global citizenship through geography education in Oman: exploring the perceptions of in-service teachers. *International Research in Geographical and Environmental Education*, ۳۱(۱), ۲۲-۳۷.
  - Anastasiadou, E., Moate, J., & Heikkinen, H. L. (۲۰۲۲). Examining how global citizenship education is prefigured in the Scottish Curriculum for Excellence. *Globalisation, Societies and Education*, ۲۰(۳), ۳۸۸-۴۰۰.
  - GÃzrel, D., & Avcı, G. (۲۰۲۲). Social Studies Textbooks in Turkey in Terms of Citizenship and Human Rights: A Critical Discourse Analysis. *International Journal of Curriculum and Instruction*, ۱۴(۲), ۱۶۰۰-۱۶۲۸.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

۲۹۸۰-۷۷۸۶ISSN

- Harshman, J. (۲۰۱۸). *Developing global citizenship through critical media literacy in the social studies. The Journal of Social Studies Research*, ۴۲(۲), ۱۰۷-۱۱۷.
- Kenyon, E. (۲۰۱۹). *Troubled belonging: Lived experience and the responsibility of citizenship. The Journal of Social Studies Research*, ۴۳(۱), ۴۷-۵۶.
- Mariati, M., Abbas, E. W., & Mutiani, M. (۲۰۲۱). *The Social Science Contribution Through Social Studies Learning. The Innovation of Social Studies Journal*, ۲(۲), ۱۱۰-۱۲۰.
- Rapanta, C., Vrikki, M., & Evagorou, M. (۲۰۲۱). *Preparing culturally literate citizens through dialogue and argumentation: rethinking citizenship education. The Curriculum Journal*, ۳۲(۲), ۴۷۵-۴۹۴.
- Syaharuddin, S. (۲۰۲۱). *Turnitin-Social Interaction Contents on Social Studies Learning to Improve Social Skills.*